

Abhijit V. Banerjee

Esther Duflo

Economie utilă pentru vremuri dificile

*soluții optime pentru probleme
greu de rezolvat*

Traducere din limba engleză de
MONICA PÎRVULESCU

LITERA
București

CUPRINS

Prefață	9
1 Faceți din nou economia politică măreață.....	11
2 Din gura rechinului.....	22
3 Chinurile provocate de comerț.....	71
4 Ce ne place, ce ne dorim și de ce avem nevoie.....	128
5 Sfârșitul creșterii?	186
6 Intrați la apă	261
7 Pianul mecanic.....	283
8 Puterea legitimității	326
9 Bani dați din suflet.....	343
Concluzie: Economie bună și economie proastă	400
Note.....	405
Mulțumiri.....	478
Indice.....	480

PREFAȚĂ

În urmă cu zece ani am scris o carte despre activitatea noastră. Surprinzător, a fost citită. Ne-am simțit măguliți, dar ne era clar că spusesem tot ce aveam de spus. Economisții nu prea scriu cărți, volumele lor fiind ultimele pe care le-ar citi cineva. Noi am făcut asta și am reușit să scăpăm basma curată; după care ne-am întors la activitatea noastră obișnuită, care constă în redactarea și publicarea lucrărilor de cercetare.

Și asta și făceam pe când zorii primilor ani ai administrației Obama au lăsat locul nebuniei psihedelice a Brexitului, a Vestelor galbene și a Zidului – și dictatori țănoși (sau omologii lor aleși) au luat locul optimismului confuz al Primăverii arabe. Inegalitatea crește exploziv, se întrevăd catastrofe naturale și dezastre ale politicii mondiale, însă nu avem la îndemână decât puțin mai mult decât niște platitudini ca să facem față la toate acestea.

Am scris cartea de față ca să nu ne pierdem speranța. Ca să ne spunem o poveste despre ceea ce nu a mers bine și de ce, dar și ca să ne amintim de ceea ce a mers bine. O carte care se referă în egală măsură la probleme și la modul în care lumea noastră își poate reveni dacă suntem corecți în privința diagnosticului. O carte despre eșecurile politicii economice, despre aspectele în care am fost orbiți de ideologie, despre lucrurile evidente pe care nu le-am văzut, dar și o carte despre cazurile și motivele pentru care este utilă o bună economie politică, mai ales în lumea de astăzi.

Faptul că este necesar să se scrie o asemenea carte nu înseamnă că noi suntem persoanele potrivite să o scriem. Multe dintre problemele care afectează lumea în momentul de față sunt deosebit de accentuate în bogatul Nord, în timp ce noi ne-am petrecut întreaga viață studiind situația săracilor din țările sărace.

Ni s-a părut necesar să aprofundăm multe scrieri noi și a existat tot timpul riscul că o să ne scape ceva din vedere. Ne-a luat ceva timp ca să ne convingem că cel puțin a meritat efortul.

În cele din urmă ne-am hotărât să riscăm, în parte pentru că am obosit să urmărim de la distanță cum discuțiile publice legate de problemele economice de bază – imigrația, comerțul, inegalitatea sau mediul înconjurător – o iau tot mai mult razna. Dar și pentru că, după părerea noastră, ne-am dat seama că problemele cu care se confruntă țările bogate sunt în mod ciudat asemănătoare cu cele pe care le analizăm frecvent în țările în curs de dezvoltare – oameni lăsați în urmă de dezvoltare, inegalitate tot mai pronunțată, lipsă de încredere în guvern, societăți și sisteme fracturate și așa mai departe. Am aflat multe lucruri cu această ocazie și asta ne-a dat încredere în ceea ce noi, ca economiști, am învățat să facem mai bine, adică să fim inflexibili în privința faptelor, sceptici cu privire la răspunsurile lunecoase și cu pretenția de a fi gloanțe magice, modești și cinstiți cu privire la ceea ce știm și înțelegem, și – poate lucrul cel mai important – dornici să testăm idei și soluții și să dăm greș, atât timp cât acest lucru ne ajută să ne îndreptăm spre țelul final de a crea o lume mai umană.

CAPITOLUL 1 FACEȚI DIN NOU ECONOMIA POLITICĂ MĂREAȚĂ

O femeie află de la doctor că mai are de trăit doar jumătate de an. Doctorul o sfătuiește să se mărite cu un economist și să se mute în Dakota de Sud.

FEMEIA: „Și așa am să mă vindec?”

DOCTORUL: „Nu, dar jumătatea aia de an o să ți se pară foarte lungă”.

Trăim într-o epocă de polarizare crescândă. Din Ungaria până în India, din Filipine până în Statele Unite, din Marea Britanie până în Brazilia, din Indonezia până în Italia, discuțiile publice dintre cei de orientare de stânga și cei de dreapta se transformă tot mai mult într-un schimb de injurii cu mulți decibeli, în cadrul căruia vorbele dure, folosite din abundență, nu lasă prea mult loc de dat înapoi. În Statele Unite, unde locuim și lucrăm, votarea de către aceeași persoană a unor candidați de la mai multe partide se află la un nivel mai scăzut decât oricând.¹ 81% dintre cei care se identifică cu un anumit partid au o părere negativă despre celălalt partid.² 61% dintre democrați spun că îi consideră pe republicani rasiști, sexiști sau bigoți. 44% dintre republicani îi numesc pe democrați răzbnători. O treime dintre toți americanii ar fi dezamăgiți dacă o rudă apropiată s-ar căsători cu cineva din tabăra adversă.³

În Franța și India, două țări în care ne petrecem mult timp, se discută despre creșterea influenței dreptei politice în cadrul mediului elitist liberal și „iluminat” pe care îl populăm, în termeni tot mai milenariști. Lumea are senzația că civilizația, așa cum o știm, bazată pe democrație și dezbatere, este în pericol.

Fiind specialiști în științe sociale, munca noastră constă în prezentarea și interpretarea datelor care sperăm să pună umărul la rezolvarea divergențelor, să ajute fiecare tabără să înțeleagă ceea ce susține cealaltă și să ajungem astfel la un fel de dezacord argumentat, dacă nu chiar la un consens. Democrația poate să existe în condiții de dezacord, atât timp cât există respect de ambele părți. Însă respectul presupune un anumit grad de înțelegere.

Ceea ce face situația de astăzi deosebit de îngrijorătoare este faptul că există tot mai puțin loc pentru astfel de discuții. Pare să existe o „tribalizare” a opiniilor, nu numai în politică, dar și în privința identificării principalelor probleme sociale și a modului de rezolvare a acestora. Un studiu pe scară largă a demonstrat faptul că opiniile americanilor cu privire la o întreagă serie de probleme converg precum ciorchinii de struguri.⁴ Persoanele care au aceleași convingeri, despre rolurile celor două sexe sau dacă munca susținută conduce la succes, par să aibă aceleași opinii cu privire la numeroase tipuri de probleme, de la imigrație la comerț, de la inegalitate la impozitare și până la rolul guvernului. Convingerile reprezintă factori mai buni de predicție a opiniilor lor politice decât venitul acestora, grupurile demografice cărora le aparțin sau locul în care trăiesc.

Aceste probleme reprezintă într-un fel fațada și miezul discursului politic, și asta nu numai în Statele Unite. Imigrația, comerțul, impozitele și rolul guvernului sunt la fel de contestate în Europa, India, Africa de Sud și în Vietnam. Însă opiniile legate de aceste probleme se bazează prea des exclusiv pe afirmarea anumitor valori personale („Sunt în favoarea imigrării pentru că sunt o persoană generoasă”, „Sunt împotriva imigrării pentru că imigranții ne amenință identitatea națională”). Iar când sunt întărite, sunt întărite prin cifre inventate și prin interpretări simpliste ale datelor. Nimeni nu se gândește prea mult la problemele în sine.

Și este dezastruos, pentru că se pare că am dat de greu. Poate că au trecut anii heuripști de dezvoltare mondială, susținută de extinderea comerțului și de uluitorul succes economic al Chinei, ținând cont de scăderea dezvoltării Chinei și de izbucnirea

războaielor comerciale peste tot în lume. Țările care au prosperat ca urmare a valului de dezvoltare – din Asia, Africa și America Latină – încep să se întrebe ce le așteaptă. Desigur, în majoritatea țărilor din Occidentul prosper, dezvoltarea treptată nu reprezintă acum ceva nou, însă ceea ce este deosebit de îngrijorător este subrezirea rapidă a contractului social la care asistăm în statele respective. Se pare că ne întoarcem la lumea dickensiană din *Timpuri grele*, în care cei înstăriți se confruntă cu săracii care sunt tot mai izolați, fără să se întrevadă vreo soluție.⁵

Sunt extrem de importante pentru criza actuală întrebări ce țin de economie politică și de politică economică. Se poate face ceva pentru stimularea dezvoltării? Are rost ca dezvoltarea să fie o prioritate pentru prosperul Occident? Și ce altceva? Cum rămâne cu răspândirea inegalității? Comerțul internațional este problema sau soluția? Ce efecte are acesta asupra inegalității? Care este viitorul comerțului – sunt în stare țărilor în care forța de muncă este mai ieftină să atragă producția mondială concentrată în China? Și cum rămâne cu migrația? Migrația forței de muncă necalificate este, într-adevăr, prea mare? Iar noile tehnologii? Ar trebui, de exemplu, să ne facem probleme din cauza dezvoltării inteligenței artificiale (IA) sau să ne bucurăm de ea? Și, aspectul poate cel mai stringent, cum poate să îi ajute societatea pe toți cei pe care piețele i-au defavorizat?

Răspunsurile la toate chestiunile acestea nu pot fi scrise într-un simplu *tweet*. Așa că există tendința de a le evita. Și, în parte ca o consecință a acestui fapt, națiunile nu fac cine știe ce ca să rezolve cele mai urgente probleme din zilele noastre; continuă să întrețină furia și neîncrederea care ne dezbină, ceea ce ne face și mai incapabili să discutăm, să gândim împreună, să facem ceva legat de acestea. Adesea parcă ne învârtim într-un cerc vicios.

Economiștii au multe de spus cu privire la aceste aspecte importante. Ei studiază imigrația ca să vadă efectele acesteia asupra salariilor, impozitele, ca să stabilească dacă acestea descurajează inițiativa, redistribuția, ca să afle dacă aceasta stimulează trândăvia. Se gândesc la ceea ce se întâmplă când națiunile fac comerț și fac predicții utile cu privire la posibili învingători și perdanți. Muncesc din greu ca să înțeleagă de ce se dezvoltă

anumite țări, iar altele nu și ce pot face guvernele, dacă pot face ceva, ca să ajute. Adună informații legate de lucrurile care îi fac pe oameni generoși sau prudenți, care îi fac pe oameni să își părăsească locuințele ca să plece în locuri ciudate, despre modul în care rețelele de socializare ne speculează prejudecățile.

Ceea ce au de spus ultimele cercetări, se pare, este adesea surprinzător, mai ales pentru cei obișnuiți cu răspunsurile stereotipice ale „economistilor” de la TV și din manualele de liceu. Pot aduce elemente noi în dezbaterile respective.

Din păcate, foarte puțini oameni au suficientă încredere în economiști încât să asculte cu atenție ce au de spus. Chiar înainte de votul legat de Brexit, colegii noștri din Marea Britanie au încercat cu disperare să avertizeze lumea că Brexitul avea să fie costisitor, însă au avut senzația că nu s-au făcut înțeleși. Aveau dreptate. Nu îi prea asculta nimeni. La începutul lui 2017 YouGov a realizat un sondaj de opinie în Marea Britanie în cursul căruia s-a adresat următoarea întrebare: „În a cui părere aveți mai multă încredere când se referă la domeniul lor de activitate?” Pe primul loc au ieșit asistentele medicale. 84% dintre cei intervievați aveau încredere în ele. Politicienii au ieșit pe ultimul loc, cu 5% (deși aleșii din parlament se bucurau de o mai mare încredere, obținând 20%). Economistii s-au aflat imediat înaintea politicienilor, cu 25%. Încrederea în meteorologi era dublă.⁶ În toamna lui 2018 am pus aceeași întrebare (precum și altele legate de opinii cu privire la probleme economice, la care ne referim în diverse puncte din carte) pentru 10 000 de oameni din Statele Unite.⁷ Și de această dată doar 25% dintre oameni au avut încredere în economiști cu privire la domeniul de specialitate al acestora. Numai politicienii au obținut un procent mai mic.

Această lipsă de încredere se reflectă în faptul că punctul de vedere comun al economistilor (dacă acesta există) adesea diferă sistematic de opiniile cetățenilor de rând. Facultatea de Afaceri Booth de la Universitatea din Chicago întreabă adesea un grup de circa 40 de profesori de economie, cu toții specialiști de marcă, cu privire la părerile pe care le au despre subiecte economice importante. În cartea de față ne referim deseori generic la părerile respective, numindu-le răspunsurile grupului de la

IGM Booth. Am ales zece dintre întrebările adresate respondenților de la IGM Booth și le-am pus și participanților la sondajul nostru de opinie. Cu privire la majoritatea problemelor, economistii și respondenții noștri au avut opinii diferite. De exemplu, nici unul dintre cei din grupul de la IGM Booth nu a fost de acord cu afirmația că „impunerea de către SUA de noi tarife pentru oțel și aluminiu va spori bunăstarea americanilor”.⁸ Doar puțin peste o treime dintre respondenții noștri au avut aceeași opinie.

În general, respondenții noștri au avut tendința de a fi mai pesimiști decât economistii: 40% dintre economiști au fost de acord cu afirmația că „afluxul de refugiați în Germania de la începutul verii lui 2015 va aduce avantaje economice Germaniei în deceniul următor”, iar majoritatea celorlalți nu erau siguri sau nu și-au exprimat părerea (numai unul nu a fost de acord cu afirmația).⁹ Din contră, doar un sfert dintre respondenții noștri au fost de acord, iar 35% nu au fost de acord. Respondenții noștri au părut mai înclinați să creadă că înmulțirea roboților și dezvoltarea inteligenței artificiale vor conduce la răspândirea șomajului și mult mai puțin înclinați să creadă că aceștia vor genera suficienți bani în plus pentru a-i despăgubi pe cei care ies în pierdere.¹⁰

Acest lucru nu se datorează faptului că economistii sunt mereu mai mult în favoarea rezultatelor comerțului liber decât restul lumii. Într-un studiu mai vechi s-au comparat răspunsurile unor economiști cu cele date de 1 000 de americani de rând la aceleași 20 de întrebări.¹¹ Concluziile studiului respectiv demonstrează faptul că economistii sunt (cu mult) mai în favoarea creșterii impozitelor federale (97,4% dintre economiști au fost pentru, față de 66% dintre americanii de rând). Aceștia aveau, de asemenea, mai multă încredere în strategiile urmate de guvern după criza din 2008 (sprijinul băncilor, stimulentele etc.) decât publicul larg. Pe de altă parte, 67% dintre americanii de rând și numai 39% dintre economistii de profesie au fost de acord cu ideea că directorii generali ai marilor companii au salarii prea mari. Concluzia principală este că, în general, specialiștii în economie gândesc diferit față de americanii de rând. În

cele 20 de întrebări există o diferență de cel puțin 35% între numărul economiștilor și cel al americanilor obișnuiți care sunt de acord cu o anumită afirmație.

În plus, dacă li se spune respondenților ce gândesc economiștii de marcă cu privire la problemele respective aceștia nu își schimbă opinia. La trei întrebări în privința cărora opinia experților a fost complet diferită față de cea a publicului, cercetătorii au formulat întrebarea în mod diferit. Pentru unii respondenți au afirmat mai întâi: „Aproape toți specialiștii sunt de acord că...” înainte de a pune întrebarea; pentru alții au adresat direct întrebarea. Această diferență nu a atras răspunsuri diferite. De exemplu, la întrebarea dacă Acordul Nord-American de Comerț Liber a sporit bunăstarea omului de rând (la care 95% dintre economiști au răspuns da), 51% dintre respondenți au răspuns da dacă li s-a indicat opinia specialiștilor și 46% – când nu li s-a indicat. O mică diferență, în cel mai bun caz. De aici rezultă faptul că o mare parte din publicul larg nu îi mai ascultă deloc pe economiști în chestiunile de economie.

În nici un caz nu credem că în cazul în care economiștii și publicul au opinii diferite atunci economiștii au întotdeauna dreptate. Noi, economiștii, suntem deseori prea absorbiți de propriile modele și metode și uităm uneori până unde se întinde știința și de unde începe ideologia. Răspundem la întrebări de politică pornind de la prezumții care ne-au devenit a doua natură, pentru că reprezintă elementele de bază ale modelelor noastre, însă asta nu înseamnă că sunt întotdeauna valabile. Dar deținem și cunoștințe utile, pe care nu le are nimeni altcineva. Țelul (modest) al cărții de față este acela de a împărtăși unele dintre aceste cunoștințe de specialitate și de a redeschide un dialog cu privire la cele mai urgente și dezbinătoare teme din zilele noastre.

Pentru asta trebuie să înțelegem ce anume subminează încrederea în economiști. O parte din răspuns constă în faptul că există mulți economiști slabi. Cei care îi reprezintă pe „econo-miști” în discursul public nu sunt de obicei aceleași persoane care fac parte din grupul de la IGM Booth. Autoproclamații economiști de la TV și din presă – economist-șef la Banca X sau

la Firma Y – reprezintă, cu anumite excepții, în primul rând interesele firmelor respective, care adesea nu se fereșc să ignore numeroasele dovezi existente. În plus, aceștia au o tendință relativ previzibilă către un optimism de piață cu orice preț, fapt pe care publicul îl asociază cu economiștii în general.

Din păcate, din punctul de vedere al aspectului (costum și cravată) sau al modului în care vorbesc (mult jargon), capetele vorbitoare se deosebesc cu greu de profesorii de economie. Poate că cea mai mare diferență este dorința lor de a se pronunța și de a prezice, fapt care, din păcate, îi face și mai plini de autoritate. Însă, în realitate, nu prea se pricep la predicții, în parte pentru că predicțiile sunt adesea aproape imposibile, motiv pentru care majoritatea profesorilor de economie se fereșc de futurologie. Unul dintre rolurile Fondului Monetar Internațional (FMI) este acela de a preconiza ritmul de dezvoltare a economiei mondiale în viitorul apropiat. Fără prea mult succes, am putea adăuga, în ciuda echipei sale formate din mulți economiști bine pregătiți. Revista *Economist* a calculat la un moment dat cât de departe de realitate au fost, în medie, predicțiile FMI în perioada 2000–2014.¹² Într-o perioadă de doi ani de la data predicției (să spunem, ritmul de creștere din 2014 preconizat în 2012), eroarea medie de predicție a fost de 2,8%. Este oarecum mai bine decât dacă ar fi ales la întâmplare un număr între -2% și 10% în fiecare an, însă la fel de prost ca în cazul în care ar fi presupus că va exista o rată de creștere constantă de 4%. Bănuim că lucrurile de genul acesta contribuie destul de mult la scepticismul tuturor față de economia politică.

Un alt factor important care contribuie la lipsa de încredere este faptul că profesorii de economie aproape niciodată nu își explică pe îndelete argumentele adesea complicate care stau la baza concluziilor lor mai nuanțate. Cum au ales dintre numeroasele posibile interpretări ale dovezilor? Care au fost elementele, adesea din diferite domenii, pe care au trebuit să le pună cap la cap ca să ajungă la răspunsul cel mai plauzibil? Cât de plauzibil este acesta? Merită să acționăm pe baza lui sau ar fi mai bine să așteptăm și să vedem? Cultura mediatică din ziua de azi nu alocă ușor un spațiu pentru explicațiile subtile și extinse. Amândoi

am fost nevoiți să ne certăm cu prezentatori de televiziune ca să putem să spunem tot ce aveam de spus (adesea ștergând din ceea ce se prezintă), deci înțelegem de ce profesorii de economie evită de multe ori să își asume răspunderea de a vorbi în public. Este foarte greu să te faci auzit cum trebuie și riști întotdeauna să pară că spui ceva prost gândit sau să ți se răstălmăcească vorbele încât să reiasă că ai vrut să spui altceva.

Există, bineînțeles, și cei care chiar își exprimă părerile în mod public, însă aceștia par să fie, cu anumite excepții, cei care au opiniile cele mai puternice și mai puțină răbdare ca să se implice în cel mai bun mod în economia politică modernă. Unii, prea loiali unei anumite convingeri ca să acorde atenție faptelor care contravin acesteia, repetă idei învechite ca pe o mantră, deși acestea s-au dovedit de mult a fi greșite. Alții vorbesc cu dispreț despre economia tradiționalistă, care o și merită uneori; dar asta înseamnă adesea că este puțin probabil ca ei să vorbească despre cele mai bune studii economice din momentul de față.

Senzația noastră este că cea mai bună economie politică este de cele mai multe ori cel mai puțin stridentă. Lumea este și așa destul de complicată și nesigură încât cel mai bun lucru pe care îl pot face economiștii este nu acela de a-și împărtăși concluziile, ci modul în care au ajuns la acestea – faptele cunoscute, modul în care au interpretat faptele respective, pașii deductivi pe care i-au urmat, sursele care le creează îndoeli. Acest lucru este legat de faptul că economiștii nu sunt oameni de știință în același sens precum fizicienii și deseori au foarte puține lucruri absolut sigure de împărtășit. Cei care au urmărit serialul TV de comedie *Teoria Big Bang* știu că fizicienii se consideră superiori inginerilor. Fizicienii gândesc profund, în timp ce inginerii se protestesc începând să pună în practică ideile fizicienilor; sau cel puțin așa sunt prezentate lucrurile în serial. Dacă s-ar face vreodată un serial TV în care să se glumească pe seama economiștilor, bănuim că am fi cu câteva trepte mai jos decât inginerii sau cel puțin decât inginerii care construiesc rachete. Spre deosebire de ingineri (sau cel puțin de cei din *Teoria Big Bang*), noi nu putem să ne bazăm pe vreun fizician care să ne spună exact ce trebuie făcut ca o rachetă să scape de forța gravitațională a

Pământului. Economiștii se aseamănă mai degrabă cu instalatorii; noi rezolvăm problemele cu o combinație de intuiție bazată pe știință, niște presupuneri ajutate de experiență și multă învățare din greșeli.

Asta înseamnă că deseori economiștii se înșală. Fără îndoială că și noi vom face greșeli în cartea de față. Nu numai cu privire la ritmul de creștere, care reprezintă în mare parte un exercițiu lipsit de speranță, ci și cu privire la chestiuni oarecum mai specifice, cum ar fi în ce măsură taxele pe emisiile de dioxid de carbon vor ajuta în privința schimbărilor climatice, în ce măsură salariile directorilor executivi ar putea fi afectate dacă ar crește foarte mult impozitele sau care ar fi efectele venitului de bază universal asupra structurii pieței muncii. Însă nu doar economiștii fac greșeli. Toată lumea greșește. Periculos nu este să greșești, ci să fii atât de fascinat de propria opinie încât să nu accepți lucrurile care sunt evidente. Ca să progresăm trebuie să revenim tot timpul la datele reale, să ne recunoaștem greșelile și să mergem mai departe.

Pe lângă asta, există și mulți economiști buni. Economia politică bună începe cu aspectele problematice, face unele estimări pe baza a ceea ce știm deja despre comportamentul uman și teoriile care s-au dovedit aplicabile în alte părți, folosește date pentru verificarea estimărilor respective, își cizelează (sau își schimbă radical) modul de abordare pe baza noilor informații și, în cele din urmă, cu puțin noroc, ajunge la o soluție. Astfel, munca noastră se aseamănă foarte mult cu cercetarea medicală. Minunata carte a lui Siddhartha Mukherjee despre lupta împotriva cancerului, *Împăratul tuturor bolilor*, ne prezintă o poveste despre cum se combină estimările inspirate cu testările minuțioase și cu mai multe rânduri de îmbunătățiri înainte ca un medicament nou să fie lansat pe piață.¹³ O mare parte din munca economiștilor se aseamănă foarte mult cu asta. La fel ca în medicină, nu suntem niciodată siguri dacă am aflat adevărul, ci suntem doar destul de încrezători într-un răspuns încât să acționăm pe baza acestuia, conștienți fiind că s-ar putea să fim nevoiți să ne schimbăm părerea ulterior. Și, tot ca în medicină, munca noastră nu se sfârșește în momentul în care epuizăm toți